

27. Райківський І. Взаємини українських діячів Галичини і підросійської України на початку ХХ ст. / Ігор Райківський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2015. – Вип. 26. – С. 117–132.
28. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття : монографія / Ігор Райківський. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2012. – 932 с.
29. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – Т. 1 : Поезії / упорядкув. та прим. Н. О. Вишневіч. – К. : [б. в.], 1975. – 448 с.
30. Хоткевич Г. Гуцули й Гуцульщина / Гнат Хоткевич. – Джерсі-сіті, 1920. – 32 с.
31. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / Степан Чарнецький. – Львів : [б. в.], 1934. – 253 с.
32. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Євген Чикаленко. – Львів, 1925. – Ч. II. – 139 с.

Райковський Ігорь. Гуцульщина – место отдыха и творчества известных украинских деятелей в начале ХХ в. В статье освещается пребывание известных украинских писателей, ученых и общественных деятелей на Гуцульщине. В частности, в начале ХХ в. для отдыха и творческой деятельности в этот живописный уголок Галиции приезжали Леся Украинка, М. Коцюбинский, Ф. Вовк, М. Михновский, Александр Олесь и др. М. Грушевский приобрел в с. Криворивня, названном «украинскими Афинами», дом, где ежегодно летом отдыхал и принимал украинских гостей, приезжавших из России. Г. Хоткевич, эмигрировав из Харькова, учредил знаменитый Гуцульский театр, где актерами были необразованные крестьяне-гуцулы. Поездки на Гуцульщину свидетельствовали о тенденции к углублению взаимоотношений между украинскими деятелями с обеих сторон австрийско-русской границы накануне Первой мировой войны. Однако эти контакты не приобрели массового характера как через объективные (в частности, отличие политической культуры, нехватка средств, цензурные препятствия в России и др.), так и субъективные причины.

Ключевые слова: украинский деятель, национальное движение, Гуцульщина, Галиция, отношения.

Raikivskyi Igor. Hutsulshchyna is a Place of Rest and Creative Work of Prominent Ukrainian Figures at the Beginning of XX Century. The article deals with analyses of staying in Hutsulshchyna famous Ukrainian writers, scientists and public figures from part of Ukraine, which belonged to Russia. In particular, at the beginning of XX century Lesya Ukrainka, M. Kotsyubynsky, F. Vovk, M. Mikhnovsky, Oleksandr Oles' and others came in this picturesque corner of Galicia for recreation and creative activities. M. Hrushevsky had acquired in village Kryvorivnia, which was called «Ukrainian Athens», a house, where he spent his summer holidays, hosted guests from Ukrainian lands, belonging to Russia. G. Khotkevych, after emigration from Russia, founded here the famous Hutsul theatre; the actors were illiterate peasants-Hutsuls. Visits of the Hutsulshchyna region showed a tendency to the deepening of relations between the Ukrainian figures on both sides of Austrian-Russian border on the eve of the First World War. However, these contacts have not acquired a mass character owing to both objective (in particular, the difference of political culture, lack of resources, censorship obstacles in Russia, etc.) and subjective reasons.

Key words: Ukrainian leader, national movement, Hutsulshchyna, Galicia, relationships.

Стаття надійшла до редколегії
26.12.2014 р.

УДК 94(438+477.82)«191»:929]:323.112

**Лариса Шваб,
Соломія Шваб**

Пошуки національної ідентичності в родині волинського дворянина Карла фон Гродзінського (початок ХХ ст.)

У статті досліджено питання українського націотворення як феномену усвідомленого обрання культурних ознак середовища, у якому мешкає людина, за власну національну ідентифікацію. Феномен розглянуто на прикладі життя родини російського дворянина польського походження Карла фон Гродзінського з Волині, діти котрого розділилися в обранні національності: двоє вважали себе росіянами з підкресленим несприйняттям усього українського, інші двоє – українцями з уразливими почуттями щодо російської й польської національної зверхності.

Ключові слова: нація, національна ідентичність, Карл фон Гродзінський.

© Шваб Л., Шваб С., 2015

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасній науці відомі три теорії українського націотворення: 1) теорія «споконвічності» – українці існують стільки, скільки існує людина сучасного типу; 2) теорія «єдиної колиски» – загальноприйнята в Радянському Союзі; 3) теорія автохтонності, яка ототожнює українську націю з народом й етнічно-мовними критеріями та походить від народницької школи Михайла Грушевського. Цю теорію підтримали й розвинули українські історики Михайло Максимович, Володимир Антонович, Ярослав Дашкевич, Іван Брайчевський, Ярослав Ісасвич, Григорій Півторак та інші.

Другий етап – 1950–1980 рр. – відомий працями Ернеста Реннана, Мірослава Гроха, Карла Дойча. Їхній головний висновок полягав у тому, що нації не є «старими, як історія», а порівняно недавніми утвореннями. Ця теорія знайшла прихильників в Україні. Із 1994 р. відомі праці Сергія Єскельчика, Ярослава Грицака й Богдана Кравченка. Нації, на думку цих учених, є продуктом переходу від аграрного, неосвіченого та маломобільного суспільства до урбанізованого, писемного й змобілізованого. Тож в українській науці виникла й розвивається «четверта» теорія націотворення, згідно з якою «суттю нації є почуття самоусвідомлення».

Центральний термін обох концепцій – поняття «нація». Перші ідентифікують її з поняттями «етнос», «народ» і наділяють їх стійкими ознаками, інші – із поняттям «політичної нації», або «суб'єктивним відчуттям членів нації своєї приналежності до національної спільноти» (Е. Реннан).

Мета дослідження – виявлення закономірностей націотворення в локальній історії України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Історія родини Гродзінських на Волині почалася наприкінці XIX ст., коли Карл фон Гродзінський купив маєток у селі Линеві. Карл був сином одного з трьох братів Гродзінських, котрі брали участь у листопадовому повстанні 1830 р. Із трьох братів лише Ян залишився живий, потрапив до німецької родини й разом із нею виїхав до Східної Пруссії. Він рано помер, а його сина Карла виховав німецький дворянин (звідси походить приставка «фон» у прізвищі Карла фон Гродзінського) у німецькому дусі, ворожому до всього польського. За походженням Гродзінські були поляками, тому Ірина Левчанівська¹ говорила про свого діда, як про «німця польського походження»². Вітчизняний лютеранин дав Карлові агрономічну освіту й відправив у Росію «заробляти собі на життя» [1, с. 6].

Тривалий час Карл управляв маєтками графа Мусіна-Пушкіна. Одружився з німкенню й у них народилося четверо дітей: Маргарита, Гертруда, Анна та Фріц. Про долю цих людей ми нічого не знаємо.

Перша дружина Карла рано померла й 1870 р. він одружився з росіянку Тетяною Пряхіною, котра походила з російського роду кріпосних селян графа Шереметьєва. Одружившись, Карл Гродзінський прийняв православне хрещення з ім'ям Карп, на російський манер³. Отже, Карпо Іванович прийняв російське підданство, приписався до «сословія» купців. Приставка «фон» зникла з прізвища лише після революції 1917 р. До цього діти підписувалися «фон Гродзінські» [2, с. 28]. У подружжя народилося шестеро дітей: Катерина, Олександр, Лизавета, Антоніна, Олена й Михайло.

У 1895 р. Карпо Іванович узяв позику на 99 років (до 1994) під 4 % річних і придбав маєток у селі Линеві Волинської губернії, поблизу Торчина. Йому належало 523 десятини землі з будинками, вітряком та худобою [1, с. 7].

Батьки Гродзінські були високоосвіченими людьми, мали багату бібліотеку. Діти отримували початкову освіту вдома. Їх навчали німецької, французької, англійської мов. Усі отримали освіту в Санкт-Петербурзі, а наймолодша Олена, після закінчення Олександрійської жіночої гімназії, поступила на філософський факультет Віденського університету, навчалася в консерваторії в Лейпцігу⁴. У родині розмовляли лише російською мовою⁵.

Їхня молодість припала на роки великих революційних потрясінь у Російській імперії. Достеменно невідомо, як ці події впливали на приватне життя дітей Гродзінських. Знаємо лише, що наймолодший брат Михайло покинув Луцьку гімназію й закінчував навчання в Санкт-Петербурзькій гімназії, оскільки

¹ Ірина Левчанівська (1913 – 2010) – українська громадська діячка, донька Олени Левчанівської – сенаторки Сейму Польщі 1922 – 1927 рр.

² Спогади І. Левчанівської, записані Л. Шваб.

³ Ірина Олександрівна згадувала його як Карпа Івановича.

⁴ На стіні в кімнаті Ірини Левчанівської висів портрет Бетховна – нагорода Олени Гродзінської за успішний академконцерт.

⁵ Зі спогадів І. Левчанівської, записаних Л. Шваб.

брав участь у «ежедневных ночных демонстрациях» [1, с. 7] у Луцьку і його відправили «от греха подальее» [1, с. 7]. Відомо також, що дружина брата Олександра, Юлія Михайлівна Євтихова, належала до Української студентської громади в Петербурзі, але, як пізніше сама говорила: «[...] то були гріхи молодості, вплив ніжинської української молоді» [1, с. 16].

Також відомо, що двоє дітей Гродзінських, Лизавета й Олександр, овіяні «російським патріотичним духом», залишилися жити в Петербурзі та стали переконаними росіянами. А двоє інших – Михайло й Олена були втягнуті в політизований український національний рух та обрали українську ідентичність.

«Росіянка» Лизавета жила в Петербурзі до 1959 р. Ірина Левчанівська з батьком Левчанівським Олександром Митрофановичем відвідувала тітку в Ленінграді в 1953 р. й згадувала цікавий епізод розмови. Олександр Митрофанович із донькою розмовляли українською мовою. Тітка Лизавета не приховувала роздратування, аж нарешті вигукнула: «Прикратите, а то мне кажется, что вы дурачитесь» [1, с. 15].

Олександр, старший син родини Гродзінських, рано покинув родинне гніздо, рідко приїздив додому, мало спілкувався зі своїми сестрами. У 1922 р. приїхав із Радянського Союзу в Польщу, аби пред'явити довіреність від Лизавети й Михайла на їхню частину батьківського спадку. Поки жив у Луцьку, діти вчилися у російській гімназії. Потім виїхав у Гдиню й лише на літо приїздив у Лівнів. Розв'язка його життя наступила 1939 р. 17 вересня Олександр із дружиною затрималися в Линеві. У страсі перед війною вирішили перейти Буг та «якось дістатися до Франції», де жила їхня донька Катерина. Але дядько Олександр несподівано помер на кордоні; його дружина згодом потрапила до Франції [1, с. 16]. Катюша Пілле, так звали доньку Олександра Гродзінського після шлюбу з Анрі Пілле, усе життя прожила у Франції, добре розмовляла російською мовою, любила свою батьківщину – Україну, але себе вважала росіянкою¹.

Наймолодший син Михайло після закінчення Московського університету повернувся в Україну, працював у Житомирі, а в 1913 р. отримав посаду практиканта із садівництва в місті Володимирі-Волинському. Після закінчення Великої війни оселився в Житомирі в підрадянській Україні. Він не «любив» поляків (його нянька – українська селянка – виховала в ньому ненависть до поляків) і вважав, що там «більше України», ніж у Польщі².

Ніжні родинні почуття Михайло мав до своєї старшої сестри Олени – мами Ірини Олександрівни Левчанівської. Вона народилася 27 січня (9 лютого за новим стилем) 1881 р. в селі Городно на Волині. Навчання у Відні й Лейпцігу Олена не закінчила, її мама, після смерті чоловіка й старшої доньки Катерини, мала великі труднощі з веденням господарства, бо «нічого з того не вміла» [1, с. 24]. Тому Олена повернулася в Лівнів допомагати матері.

Її натурі було близьке українське селянське середовище. Десь у 1906 р. вона з братом Михайлом у великій залі маєтку відкрила школу для лівнівських дітей. Навчання проводили українською мовою. Селянських дітей вчили читати, писати, рахувати, географії, історії тощо. У схиланні Олени на користь українства в період її життя в Линеві (до початку Великої війни) велике значення мало переконання, яким керувались у своїй просвітницькій діяльності українські народники.

На її остаточний вибір мови спілкування (національності), політичних переконань впливало кілька факторів. Один із них – одруження з українцем Олександром Митрофановичем Левчанівським.

Олександр Митрофанович Левчанівський – нащадок старого українського роду з Лівобережної України. Перший, про кого відомо з Левчанівських, був хорунжий Михайло Левчанівський. Син і внук його теж були хорунжими. Правнук Григорій – священник у селі Носівка Чернігівської губернії. Другим сином отця Григорія був Василь, прадід Ірини Олександрівни, академік Київської духовної академії, а з 1823 р. – професор Кишинівської духовної семінарії. Він, очевидно, брав участь у русі декабристів, оскільки відомо, що 30 грудня 1825 р. його позбавили професорського звання й звільнили з роботи. Василь повернувся до батька в Носівку. Як «неблагонадежного» його більше нікуди на службу не приймали [1, с. 15–16].

У шлюбі з Дарією Йосипівною Кам'янецькою Василь мав два сини й чотири доньки. Один із синів – Митрофан – став батьком Олександра Митрофановича Левчанівського [1, с. 15–16].

Олександр, на відміну від дітей Гродзінських, був активним учасником українського політичного руху за «загальні демократичні свободи». Уперше з Київського університету його звільнили за участь у

¹ Зі спогадів Ірини Левчанівської, записаних Л. Шваб.

² Зі спогадів Ірини Левчанівської, записаних Шваб Л.

підпільній громаді, що діяла в Києві. Такі громади виникали на зламі XIX–XX ст. у містах Лівобережної України й Петербурзі навколо університетів, гімназій, шкіл тощо. Петербурзький електротехнічний інститут Олександр покидав кілька разів через арешти. Шлюб з Оленою Гродзінською в 1905 р. врятував його від ув'язнення, спричиненого січневими подіями 1905 р. [1, с. 24]. Подружжя було членами Української студентської громади, брало участь у концертах і студентських демонстраціях [2, с. 9].

Олександр Левчанівський належав до тієї генерації «зрусифікованих» українців, що, незважаючи на «чиновницькі чини», зберігали душевне тепло до своєї «малої батьківщини». Тому не дивно, що молодий, делікатний розум панночки Льолі Гродзінської піддався його «культурному тискові».

Досвідчена Олена Карпівна Гродзінська-Левчанівська, пройшовши горнило Великої війни, стала свідомою своєї місії перед українським народом. У 1922 р. її обрано сенаторкою за списком під номером 16 (Блок національних меншин) до Сейму Республіки Польщі. Каденція тривала до 1927 р. [2, с. 11]. Освіченість Олени Гродзінської якнайкраще придалася для української справи: вона знала, окрім слов'янських, німецьку, французьку й італійську мови. Зі сенатської трибуни її голос звучав у захист прав українців. В архіві Ірини Левчанівською збереглися кілька її промов.

Після закінчення каденції 1927 р. Олена Левчанівська переїхала на постійне місце проживання в Ливів. У вересні 1939 р. радянська влада відібрала їй однокімнатний будиночок, збудований на місці зруйнованого у війні родинного будинку, а 24 грудня Олену Карпівну арештували. 30 травня 1940 р. із Луцької в'язниці її повезли на Здолбунів [1, с. 178].

Її донька розповідала, як стояла на станції «Луцьк» і вдивлялась у вагон, де була її мама. У руках тримала для неї пакунок, а мама показувала очима, щоб дівчина не підходила. І так вони дивилися одна на одну, прощаючись. Цей біль, цей жах, годі було витримати. Олену Левчанівську розстріляли за наказом від 24 квітня 1940 р. [1, с. 178]. Місце її поховання невідоме [3, с. 145–150].

Олена Гродзінська мала хорошу звичку – записувати свої враження й думки. Перший запис у щоденнику зроблено 01.01.1901 р., останній – у 1915 р. Щоденник вівся російською мовою, потім Олена Карпівна перекладала його українською, але не закінчила. Після шістнадцятирічної перерви в 1931 р. вона зробила новий запис. Тепер – українською мовою.

Українську мову як засіб спілкування й виховання доньки, Олена Карпівна обрала після перебування в біженцях у Житомирі в 1917–1919 рр. Олександр Левчанівський розмовляв російською, українською й польською ситуативно, але після повернення на Волинь у 1920 р. «набув нового усвідомлення свого українства» й більше питання вибору мови спілкування в родині не виникало.

Велетенський кривавий слід XX ст. в Україні залишила Велика війна. Українці понесли незчисленні біологічні втрати й лише завдяки великому демографічному потенціалу Україна змогла перетривати продовж усього XX ст. [6, с. 102].

Велика війна знаменувала початок XX ст. в історичному сенсі. Австро-Угорщина, Німеччина й Росія від самого початку мали чіткі геополітичні розрахунки стосовно України. Німеччина й Австрія були зацікавлені в її захопленні. Росія мріяла про завоювання Галичини, Буковини та Закарпаття. Антанта апелювала до прав націй на самовизначення, маючи на увазі самовизначення підневільних народів Австро-Угорщини й Німеччини [6, с. 102].

Отже, кожна зі сторін «інтернаціоналізувала» національне питання в Україні: Росія – підтримуючи «руських» із Галичини, Буковини та Закарпаття; німці й австрійці – підтримуючи діяльність на своїх територіях емігрантських українських антиросійських організацій. Самі ж українці, на цей раз в особі східноукраїнської інтелігенції, скористалися діяльністю неурядових російських організацій, спрямованих на допомогу жертвам війни [6, с. 106].

Особливість воєнно-революційної ситуації полягала в тому, що українці, урешті-решт, не стали союзником жодної зі сторін, так само, як протилежна – воююча сторона – не вірила в лояльність українців. Український рух переслідувався військовими адміністраціями обох сторін. Російський уряд закрити всі українські видання, організації тощо. Російський окупаційний режим між кінцем 1914 – першою половиною 1915 р. на Галичині з усією суворістю насаджував «руские начала»: російську мову, закони тощо.

Німецька та австрійська влада висилали українців Галичини до спеціальних таборів у глибині Австрії. Там їх тримали без слідства й суду роками. Військові трибунали карали людей за найменшу підозру чи за доносом у шпигунстві. Особливою жорстокістю відзначались угорські частини. У Перемишлі 15 вересня 1914 р. мадярські солдати закололи на вулиці 40 арештованих українських інтелігентів і селян [6, с. 107].

Драматична воєнна дійсність структурувала український національний рух: 1 серпня 1914 р. була утворена Головна українська рада з Костем Левицьким на чолі, яка почала формування українського легіону в австрійській армії «Українських січових стрільців»; східноукраїнські емігранти у Львові заснували Союз визволення України (4 серпня 1914 р.) як організацію підросійських українців на час війни для пропаганди ідеї політичної самостійності України; у травні 1915 р. Головна українська рада та Союз визволення України утворили Загальну українську раду, що стала єдиним найвищим представницьким органом українського народу в Австро-Угорщині; група національно свідомої інтелігенції з Києва, Полтави, Харкова, Катеринослава, Одеси й Чернігова надіслала на адресу депутатів Думи меморандум, у якому вимагали політичних прав для українців, Рада Товариства українських поступовців зголосила програму боротьби за автономію України; формувалися нелегальні структури, де активними були соціал-демократи [6, с. 108].

Отже, напередодні російської революції 1917 р. український рух мав політичну програму, певні політичні й військові структури, набрав досвіду організації та агітації. Але, що найважливіше, міг розраховувати на підтримку українського населення.

У життя традиційного українського села Велика війна увірвалася руйнівною силою, яка змінила спосіб життя селянина, його віковічні вартості та погляд на себе.

Передчуття наближення війни оселилося між людей уже в липні 1914 р, коли в газетах повідомили, що в Сараєво забито ерцгерцога Фердинанда: «Сьогодні в газетах повідомлення, що в Сараєво забито ерцгерцога Фердинанда. Мама каже, що з того виникне війна...», – написала 18 липня 1914 р. Олена Левчанівська у своєму щоденнику [1, с. 47; 4, с. 130–134].

Російський уряд оголосив мобілізацію. Люди не відразу розуміли, що то от-от треба йти. «Наприкінці XIX століття, – пише Ярослав Грицак, – багато українських селян могли вибирати між фабрикою у сусідньому місті й освоєнням далеких земель у Сибірі чи на Далекому Сході. У другому випадку вони продовжували жити традиційним життям...» [6, с. 105]. Серед селян примусова мобілізація розбурхала цілу драму: «Стогін стоїть над селом... Плакали і мліли чоловіки і жінки. Баби чіплялися за колеса і лягали перед возами... Обезлюдніло село... Криво посміхався Стах, ховаючи свою тугу..., а Філько в останню хвилину довідався, що і йому треба у Свинюхи... Люди збожеволіли від горя, стогнали і кричали, баби впадали в істерику і мліли» [1, с. 48; 4, с. 130–134].

Примусова мобілізація не лишала селянам вибору. Від селян очікували, що вони повинні віддати життя за монарха й батьківщину. Але що було їх батьківщиною? Найбільше селянин ототожнював себе з губернією або повітом, у якому проживав до мобілізації. Комунікації, газети в глухих провінціях російської імперії були тоді рідкістю, «гласність замінялася чутками, здогадками, плітками й узагалі «превратними толкованнями» [6, с. 7–10].

Ще одним явищем війни було біженство. Олена Левчанівська вела записи в серпні 1914 р., якраз у час жнив, навіть така завжди важлива пора не зупиняла селян. «Сьогодні у нас був важкий день. Зранку розіпхала всіх на роботу, а Семен поїхав з житом шукати млина. Раптом з'являється і просить мене послати когось у Ватинець, тому, що там всі люди роз'їжджаються і “чудо роблять”. Я сама поїхала з Романом. У Ватинці всі люди стояли біля кузні, і на моє питання чого вони стоять? Відповіли мені: “А що, проси барині, люди збираються, то й ми збираємося тікати”» [1, с. 50].

Отже, мобілізація, біженство й явище військовополонених були тими «модернізаційними» чинниками, котрі формували національний характер українських селян. У складі імперських армій вони завойовували нові території. Зустрічали таких самих селян і «дивувалися, що розмовляють однією мовою». Так формувалась уява про спільність людей, котрі проживали на великих просторах імперії.

Родина Левчанівських у червні 1915 р. розпочала довгий шлях біженців. «Зрушили нас з місця епідемії, наступ ворога і своє “христолубиве воїнство”. Приїжджали офіцери і розповідали, як солдати будуть все грабувати і розбивати» [1, с. 57]. У Ніжині на Різдво 1917 р. до родини приїхав батько – Олександр Левчанівський, який у лютому 1915 р., «охоплений патріотизмом», виїхав у Варшаву. Весь цей час Олександр Левчанівський працював у Шляховому відділі, який будував дороги для російської армії десь під Варшавою» [1, с. 59].

До Житомира родина Левчанівських переїхала восени 1917 р.

Перебування Левчанівських у Житомирі збіглося з революційними подіями 1917 р. в Росії. Саме в цей час визрів і набрав великої сили український національний рух, який виступив за політичне самовизначення України аж до відокремлення від Росії. Весна – літо 1917 р. пройшли під знаком «українізації» суспільно-політичного життя. 17 березня 1917 р. утворилася Центральна рада, у Київ

приїхав Михайло Грушевський [7, с. 23], одразу очолив Центральну раду й надав їй діяльності чіткої політичної спрямованості. Швидко відроджувалося громадянське життя; з'явилося багато нових газет і видавництв, утворювалися нові масові громадські організації. Відкривалися українські школи. Зміни відбувалися під лозунгами соціалізму й демократії.

У зв'язку з цим у спогадах Ірини Левчанівської є цікавий епізод. Її родич по батькові Іван Миколайович Леонт'єв – активний діяч революційного руху в Петрограді – ще змолоду любив полювання. Їздив на полювання з дружиною і конче брав із собою томик «Капіталу» Маркса, але так його ніколи й не читав [1, с. 28]. Ярослав Грицак пише, що соціалізм в Україні був проявом інтелектуальної моди. Але основу уявлень про нього складало не вивчення творів Маркса, Лассалю, Бернштейна, а читання популярних брошур [6, с. 113].

Звістку про проголошення Української Народної Республіки Левчанівські зустріли в колі «біженців», увечері панував піднесений настрій. Тато Ірини на той час працював у міській управі, мама – у школі для дорослих, а також у газетах «Громадянин», «Волинська газета», обоє брали участь у відкритті «Просвіти» [1, с. 60–64].

У Житомирі Левчанівські тісно товаришували (й навіть перебували під його ідейним впливом¹) із Марком Луцкевичем, котрий був одержимий ідеєю кооперації. Із кошелем за плечима, із буханцем хліба й шматком сала він ходив пішки від села до села й закладав кооперативи – споживчі товариства, які не допускали визиску селян крамарями. Луцкевич був таким залюбленим у цю справу, що все міряв лише кооперацію. «Він добрий чоловік, – казав про Олександра Левчанівського, – але не кооператор» [1, с. 63]. Кость Кобилянський також ходив по навколишніх селах і закладав філіали «Просвіти». Але дуже рано помер. Його брат Лонгін Михайлович у 30-х роках жив у Луцьку та працював у Ревізійному союзі кооперативів. І Марко Луцкевич, і Кость Кобилянський мали великий вплив на погляди в родині Левчанівських.

У якийсь момент відбулися зміни в настрої волинських «біженців», більше ніхто не сміявся, вікна загородили мішками з піском. «Якось вранці крізь вікно пролетіла куля між мною і татом, коли ми з ним снідали і застрягла в стіні», – згадує Ірина Левчанівська [2, с. 63]. Коли стрілянина припинилася, стало відомо, що місто зайняли більшовики. У житті «біженців» із приходом більшовиків усе змінилося. Чоловіки кудись зникли. Почали повертатися після чуток, що в місто йдуть січові стрільці.

Події, які описує Ірина Левчанівська, стосувалися січня – лютого 1918 р. Запорізька бригада витіснила «красноармейцев» із Житомира. Більшовики через Фастів, знищуючи все за собою, відійшли на Київ. Попереду німецького корпусу на Київ йшли загопи січовиків і гайдамаків. Їх то й вітали всі мешканці Житомира. І малій Іринці дали букетик квітів, але «перший не хотів їх брати, тому що йшов на чолі війська». Квіти взяли хлопці, що йшли за ним по чотири в ряд» [1, с. 64].

Знову почалося гамірне, веселе життя. Улаштовували вечори, концерти, на яких Іринка виступала в українському костюмі, читала вірші Шевченка.

*Українка я маленька, українці батько й ненька,
Коли виросту велика, буду браттям помагати Україну будувати.
А тепер я вчитись буду, тої праці, того труду,
Щоби стала добра слава, що вкраїнка з мене жвава.*

За дев'ять революційних місяців 1917 р. на віддалі від своїх російськомовних родичів родина Левчанівських остаточно визначилася в політичних пріоритетах, їхні симпатії були на боці українців й української справи. Після повернення з Житомира в родині більше ніколи не розмовляли російською мовою.

Вибір Михайла та Олени Гродзінських був світоглядно шляхетським. Як і решта української інтелігенції, вони вважали за обов'язок допомогти народові в освіті й досягненні самосвідомості. Їхній вибір уособлював уявлення моделі нації не державницькою, а духовно культурною із сильним наголосом на моральних вартостях – рівності й свободи.

У родині Гродзінських-Левчанівських спочатку відбувся вибір мови спілкування. Олена після 1917 р. стала розмовляти лише українською мовою; перед її донькою Іриною ніколи не поставало питання вибору мови. Відомий випадок, коли німецький журналіст, приїхав із Києва взяти «в однієї пристарілої пані», як він висловився на початку статті, інтерв'ю й запропонував для діалогу російську мову. Пані Ірина категорично відмовилася: «Я не розмовляю російською», – відповіла вона. Урешті

¹ Зі спогадів Ірини Левчанівської, записаних Л. Шваб

зійшлися на німецькій. Наступним кроком Гродзінських було відкриття школи для селянських дітей. Навчали українською мовою, а уроки російської, що проводила Тетяна Пряхіна, мали полегшити селянським синам службу у війську царської Росії.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Український національний рух – шляхетський за походженням, котрий пізніше охопив різночинську інтелігенцію, вирізнявся ствердженням моральних вартостей. Ця «високовольтна» моральність є лейтмотивом усього написаного Оленою Гродзінською-Левчанівською: «Страшно чути гуркіт гармат, дивитись на безкінечні заграви з усіх сторін – але відчуваю, що всі спокійніші поки я тут, і знаю, що мені не треба червоніти перед Людвиком і Стахом (слуга в мастку Гродзінських). І на душі у мене ясно від тої свідомості та й нема в ній докору: нікого не обманюю і допомагаю там, де біда. Все більше переконуюсь в силі ідеї, яка перемагає страх, невігоди», – писала вона в щоденнику.

Міжвоєнна діяльність Олени Левчанівської як сенаторки польського сейму знову скеровувалася на захист культурних і політичних прав українців. Власне за цю національну українську діяльність її знищила радянська влада в 1940 р.

Лідери українського національного руху могли очікувати на підтримку селянства. Українські селяни мали певні «підсвідомі» зародки, що стали політичним капіталом на майбутнє. Український національний рух у XX ст. в підросійській і підрадянській Україні набув не лише ретроспективних, але й перспективних характеристик.

Джерела та література

1. Левчанівська І. Сенаторка / І. Левчанівська. – Львів ; Дубно ; Луцьк : «Джерело» ; «Надстир'я», 2004. – 258 с.
2. Левчанівська І. О. Далеке і близьке / І. О. Левчанівська. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 216 с.
3. Левчанівська І. Пам'яті моєї мами Олени Левчанівської: у 110 річницю з дня народження / Ірина Левчанівська // Літопис Волині. – Вінніпег, 1992. – Ч. 17–18. – С. 145–150.
4. Левчанівська І. Олена Левчанівська про першу світову війну: «Щоденник». Статті / Ірина Левчанівська // Документально-художня проза про першу світову війну : матеріали і тези доп. та повідомл. міжнар. наук.-практ. конф. 23–26 жовтня 1994 р. – Луцьк, 1994. – С. 130–134.
5. Короленко В. Волинська губернія очима Короленка з «Історія мого сучасника» / Володимир Короленко // «Роде наш красний...». Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1994. – Т. 1. – С. 5–17.
6. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття : навч. посіб. для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 1996. – 360 с.
7. Старосольський Ю. Шляхами предків / Юрій Старосольський // Записки наукового товариства Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – 1991. – Т. ССХ (210). – С. 3–117.

Шваб Лариса, Шваб Соломия. Поиски национальной идентичности в семье волынского дворянина Карла фон Гродзинского (начало XX в.). В статье изучаются вопросы украинского национального образования как феномена избрания культурных особенностей среды, в которой жили люди, как свою национальную идентичность. Феномен изучается на примере жизни семьи российского дворянина польского происхождения Карла фон Гродзинского с Волини, дети которого разделились в избрании национальности: двое считали себя россиянами с нескрываемым невосприятием всего украинского, двое других – украинцами с болезненным восприятием российской и польской национальной гордыни.

Ключевые слова: нация, национальная идентичность, Карл фон Гродзинский.

Shvab Larysa, Shvab Solomyia. Search of National Identity in the Family of Volyn Nobleman, Carl von Grodzinskiy (Early 20th Century). The article is devoted to the issue of the Ukrainian nation-building as consciousness choice phenomenon of environment cultural features, where a person lives for its own national identification. The phenomenon is studied on the example of Russian nobleman family with Polish background, Carl von Grodzinskiy, from Volyn. His children chose different nationalities – two of them were Russian, they didn't like anything connected with Ukraine, another two were Ukrainians with sensitive feelings towards Russian and Polish national supremacy.

Key words: nation, national identity, Carl von Grodzinskiy.

Стаття надійшла до редколегії
30.12.2014 р.